

HOMOKI-NAGY MÁRIA*

„Apai végrendelet félretételével anyai hozományt követelő per”

A reformkori országgyűléseink közül az 1836:14. tc. és az 1840:8.tc. egyaránt érintette a jobbágyok öröklésére vonatkozó addigi szokásjogi normákat. Anyagi jogi értelemben az 1840. évi törvény rendelkezései bizonyultak fontosabbnak, míg a hagyatéki eljárás szempontjából az 1836. évi törvény tartalmazott új rendelkezéseket. Ez pedig az ún. osztóztató bizottság felállítását jelentette, azaz „világos örökösödési per” esetén az örökösök választmányi bíróság kiküldését kérhették. [1836:14.tc. 1. §] Ez a hagyatéki eljárás meggyorsítását eredményezhette volna, mert a rendes, írásbeli pert elkerülve, gyorsabb, peren kívüli eljárással, a hagyaték sorsát rendezni lehetett. Mivel az ún. úrbéri törvények között nyert elhelyezést az 1836:14. tc., ezért annak szabályait elsősorban a jobbágy-paraszttság között felmerült öröklési kérdések rendezésénél lehetett alkalmazni. Az örökösök, ha szükségessé vált, egy – modern kifejezéssel élve – választott bíróságot vehettek igénybe. Ennek tagjait részben az osztózkodó felek, részben a földesúr, illetve mezővárosok esetében a város előljárósága által megnevezett tagok alkották. A választott bíróság eljárásának költségeit egyenlő arányban viselték az örökösök, azonban, ha valamelyik félről megállapították rosszhiszemű magatartását, akkor a rosszhiszemű felet kötelezték a költségek megtérítésére.¹

Az örökösök közötti vagyonmegosztást segítő sommás eljárásról a szakirodalomban nem sok szó esik. Az országgyűlési iratok ugyan megőrizték az 1836:14.tc. tárgyalása során felmerült véleményeket, melyekben néhány vármegye arra figyelmeztetett, hogy senki se bízson abban, hogy az egyszerűsített eljárással az örökösödési perek meg fognak szűnni. Mások a gyakorlati tapasztalataikra támaszkodva, arra hívták fel a figyelmet, hogy az örökösödési osztály során alkalmazandó egy éves eljárást nem lehet összekeverni a sommás birtokperrel.² Heves vármegye követe a törvényjavaslat első szakaszának vitája

* egyetemi tanár, SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék – Ez a tanulmány az OTKA K-109191 sz. pályázat segítségével készült.

¹ HARASZTY GYÖRGY: *Utasító az 1832/6dik évi Törvény Czikkelyek szakaszaiban előforduló szónak és tárgyaknak betű rendbeni könnyű feltalálására.* Werfer Károly betűivel, Kassa, 1836. „az osztályos vérek közötti gyűlölködéseket eltávolította a többnyire gyászos következzésekkel végződött önhatalmú foglalásoknak örökre véget vetett 14ik czikkely.” A könyv IV.része ismerteti 180-184. pp; *Magyarország gyűlésének jegyzőkönyve XIII.* Posony, 1836.; ACSÁDI SÁNDOR: *Magános magyar törvény kérdések és feleletekben,* Pest, 1842. 109.p

² A sommás birtokper azt jelentette, hogy ha valakit a legalább egy éve tartó békés birtoklásában erőszakkal megzavartak, akkor kérhette a birtok fekvése szerint illetékes bíróságtól, hogy helyezték vissza a birtokba.

során jegyezte meg: „nehogy ezen rövid úton való osztozkodásról tett rendelést valaki oda magyarázhassa, hogy ennek is a rövid vissza helyeztetés, és az eddig gyakorlott via facti hasonlatosságához képest egyedül egy esztendő lefolyta alatt van helye.”³

A választott bírósági eljárásban egyrészt meghatározták az örökösöket, másrészt megosztották a hagyatékot. Ennek az eljárásnak a gyakorlati életben megtörtént folyamatáról kevés ismeretünk van. Akkor kerül elő egy-egy adalék a világos örökösödési osztály választott bírósági eljárásáról, amikor az nem járt eredménnyel és az örökösök írásbeli, rendes örökösödési osztályt kezdeményező pert indítottak. Ezekben a perekben egyik vagy másik fél hivatkozott a sommás eljárásban felhozott bizonyítékaira, illetve az ott meghozott határozatra. Néha a sommás öröklési per jegyzőkönyvét is csatolták. Ezekből szerezhetünk – áttételesen, közvetetten – tudomást az öröklési perek első szakaszáról.⁴

A törvény országgyűlési vitája során Torontál vármegye követe előadta: „végintézetek a küldöttség határtalan önkényének fognak kitéteni, holott eddig a testamentumok szentsége el annyira fentartatott, hogy azok felett csak a felsőbb Itélőszékek bíraskodhattak, [...] végintézetek szentségét továbbra is fenntartja javallott Törvénybe csak olytán esetekről kíván rendelkezni, ahol semmi végintézet nintsen...”⁵ A „végintézetek szentségére” hivatkozva, a követi hozzászólás azt sugallja, hogy ha az örökösök végrendeletet készítettek, s annak valamely intézkedését az örökös vagy örökösök vitatták, akkor csak öröklési per elindításával, pontosabban végrendelet érvénytelenítésére irányuló pert kezdeményezhettek.⁶ Miközben a választott bírósági eljárásnál is feltételezhető, hogy a végrendelet törvénybe ütköző pontjait érvénytelenítve, az örökösök peren kívül meg tudtak volna egyezni. Somogy megye követének ettől eltérő véleménye volt. A végrendeleti intézkedést tekintve különbséget tett aközött, hogy az örökösök ősai vagyonnal vagy szerzett jószágról rendelkezett-e halála esetére. Ősi vagyonnal történt végintézkedés esetén megengedte volna a választott bíróság eljárását, míg szerzett vagyon esetében a favor testamenti elvét érvényesítve, rendes bíróság előtt indított öröklési pert tartott csak elfogadhatónak. „Hazánkban eddig az írott okleveleknek magyarázata vagy félre tétel illette egyedül a felséges Curiát.” Véleménye szerint zavar keletkezhetett abból, ha a végrendeleteket önkényesen magyarázták volna. Ezért a törvény 8.§-át úgy kell érteni, hogy „olgy végrendeletek, mellyekben az ősi vagyonnal rendelkezik a testáló az örökösök

Csak a békés, zavartalan birtoklást kellett bizonyítani. Az erőszakot alkalmazónak, ha erősebb jogát, pl. tulajdonjogot akart igazolni, akkor írásbeli, tulajdoni pert kellett kezdeményeznie. vö. FRANK IGNÁCZ: *A közigazság törvénye Magyarhonban I.* Buda, 1845. 232. p.; SZLEMENICS PÁL: *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. II.* 1823. 304-320. ; HOMOKI-NAGY MÁRIA: *A birtokvédelem szabályai a magyar magánjogban.* In: *Jurisprudentia splendidissima, Tanulmányok Nagyné Szegvári Katalin tiszteletére,* Martin Opitz K, Budapest, 2010. 135–151. pp.

³ *Országgyűlési Napló,* Pozsony, Az országgyűlési irományok kiadóhivatala, Pest, Landerer és Heckenast, 1844. 1844. október 5. CCXXXVIII. ülés Karok és Rendek. 197. p

⁴ KALLÓS LAJOS: *A magyar polgári jog alapelvei,* Telegdi K., Debreczen. 1865.; FOGARASI JÁNOS: *Magyarhoni magános törvénytudomány elemei,* Pest, 1839. 189. p.; lásd ehhez: HOMOKI-NAGY MÁRIA: „Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván...” In: *Acta Jur. et Pol.* Tom. LXXVII Szeged, 2014. 191–193. pp.; Nemzeti Országos Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (CSML) IV.B 155. 1853/III/113.

⁵ *Országgyűlési Napló,* Pozsony, Az országgyűlési irományok kiadóhivatala, Pesten, Landerer és Heckenast, 1844.; 1844. október 5. CCXXXVIII. ülés Karok és Rendek. 197. p.

⁶ FOGARASI: 159–160. pp.

praejudiciumára, azok tétessenek félre a kiküldöttség által [...] a hol a végrendelet szerzeményekről szólt a kiküldöttségnek jussa ne legyen annak hatóságát gátolni.”⁷

A győri követ a kapott utasítás alapján azt hangsúlyozta, hogy csak a törvénybe ütköző végrendeletet kell érvényteleníteni, hogy az az osztozkodást ne akadályozza, mert „a törvénykezés rendszerével ellenkezik, hogy akik esztendeig birtokban voltak rövid úton kivetköztessenek [...] a javallott törvény meg nem állhat, hanem azt meg kell változtatni, egyszersmind a via factis is, melly annyi veszedelmes következtéseknek kút forrása volt.”⁸

A levéltári források bizonyítják, hogy igen sok öröklési per keletkezett akár készített az örökhagyó végrendeletet, akár nem. Bár Werbőczy Hármaskönyvében leírta, hogy „a parasztnak, munkája bérén és jutalmán kívül, az ő ura földjeiben semmi örökös joga nincs; hanem az egész föld tulajdona a földesúrra néz és azt illeti.”[HK.III. XXX.cím, 7.§] Ennek ellenére a jobbágy-paraszság által használt úrbéri földekről, a maguk építette házról és a vásárolt szőlőkről gyakran készítettek végrendeletet. A végintézkedésekbe foglalt rendelkezések később alapul szolgáltak a jobbágy örökösök közötti vitáknak, pereknek. Ez is a magyarázata annak, hogy kifejezetten a jobbágy-paraszság körében végrehajtandó osztályt, illetve a jobbágyokra vonatkozó öröklés szabályait pontosítsák a reformkorban megalkotott törvényekben. 1836-ban a jobbágy-paraszság számára szabad rendelkezési jogot biztosítottak nemcsak az ingó, hanem az ingatlan jószágokra is. (1836: 14. 6-9§§) Acsádi véleménye szerint „e törvény által a földes uraknak a III. r.30-ból származott joga megváltozván, szabadon és a földes úrnak minden sérelme nélkül intézkedhetnek minden éltőkben rendelkezésök alatt lévő vagyonaikról; a földes urnak egyedül a jobbágy végintézet nélküli magva-szakadta esetében, maradván fel örökösödési joga.”⁹ Ezt a törvényt tovább pontosította az 1840: 8. tc., amely kimondta, hogy a jobbágy fiúk és leányok fejenként egyenlő arányban örökölnek, másrészt rögzítette az özvegyen maradt jobbágyasszonyok öröklési jogait.¹⁰

A levéltári források igazolják a követek véleményét, miszerint az öröklési perek nem szűntek meg az újabb törvényi szabályok által, de még csak rövidebbek sem lettek. A kutató számára viszont jó lehetőséget adnak arra, hogy egy-egy család történetét megismerhesse.

Napjainkban igen elterjedt a családfakutatás, melynek keretei között a különböző anyakönyvi bejegyzések alapján tesznek kísérletet arra, hogy az addig ismeretlen elődöket, oldalági rokonokat felkutassák az emberek. Az anyakönyvek mellett – kevésbé ismert módon – a levéltárakban őrzött peres iratok között is rábukkanhat a kutató egy-egy család leszármazási táblájára. Természetesen ez leggyakrabban öröklési perek megőrzött iratainak kutatása során fordul elő, de Magyarországon az évszázadok alatt kialakult és formálódott birtokzálog jogintézménye is szükségessé tette esetenként mind a hitelezőnek, mind pedig az adósnak, hogy ősei jogán igényt tartson egy adott birtokra. Ezt vagy anyakönyvvel, vagy tanúvallomásokkal tudták az érintettek megtenni. Így fordult elő, hogy a neoabszolutizmus kori törvényszékek bírói gyakorlatát kutatva, kezembe került egy megszokottnak mondható peranyag. Első olvasásra nem tűnt többnek, mint egy anyai örökségét kereső asszony vitája mostohaanyjával. Megszokottnak emlí-

⁷ Országgyűlési Napló: 198. p.

⁸ Országgyűlési Napló: Győr követe lehetőséget látott arra, hogy a sommás birtokpert eltörölje az országgyűlés. 198. p.

⁹ ACSÁDI: 97. p.

¹⁰ FRANK: 532–533. pp.

tettem, hiszen az ősiség és az úrbéri terhek eltörlését követően megszorodott azon perek száma, melyekben a leányok ki nem adott osztályrészüket kívánták férfitestvéreiktől vagy más rokonuktól megszerezni. Keresetüket az egyes bíróságok igen gyakran elutasították, mert a rendi kor szokása szerint, amennyiben az apa tisztességesen kiházásította leányát, akkor az apa halálát követően már nem részesült a megmaradt apai hagyatékából. [HK.III.XXIX.cím 1.§] Az öröklési és az osztályos perek igen sokáig elhúzódtak, s ez a magyarázata annak, hogy egy 1845-ben kezdődött pert csak 1853-ban tudtak végítélettel lezárni.

A vita középpontjában a felperes édesapjának a végrendelete állt, amelyet a felperes érvénytelennek akart minősíteni. Az 1715. évi 27.tc. rendelkezése szerint jobbágyságok is készíthettek végrendeletet, de csak közvégrendelet formájában. E szerint a mezőváros előjárósága, bírója küldött ki a végrendelezőhöz két esküdtet és a jegyzőt, akik leírták az örökgyógyó utolsó akaratát, a város tanácsának ülésén bejelentették, majd a levéltárba tették.¹¹ „Alább írtak Város főbírájától Boros Sámuel¹² úrtól vett kiküldetésünk következtében Szabó mester Lakos Ferencz utolsó akaratjának kivételére s írásba tételére az alább írt időben a megnevezett Lakos Ferencz házában megjelenvén, és említett Lakos Ferenczet gyengélkedő egészségben de ép lelki erőben és ép elmével találván végső akaratját következtében vettük ki.”¹³ A végrendeletet 1841. szeptember 13-án bontották fel és hirdették ki az özvegy, Kéri Mária és az elhunyt leánya V. Lakos Susanna Sarkadi Nagy Mihály felesége előtt. Az örökgyógyó leánya megtámadta a végrendeletet arra hivatkozva, hogy apja olyan vagyonról intézkedett és hagyta örökül második feleségének, amelyről ezt nem tehetné meg.

Mielőtt a konkrét ügyet elemezném érdemes megvizsgálni, miről végrendelezhettek a késő rendi századokban élő jobbágyságok: a maguk által szerzett ingó dolgokról, a szabadon vásárolt házról, maguk építette száraz és vízi malomról, illetve a földesúr tulajdonát nem képező kertről.¹⁴ A végrendeletekben ugyanakkor sokszor említést tettek szőlőről valamint az úrbéri telekről, sőt ez utóbbit felnőtt fiaik között még meg is osztották. Ehhez azonban a földesúr jóváhagyására volt szükség, hiszen a földesúr tulajdonát képező szántó és rét után járó szolgáltatásokat teljesíteni kellett. A földesúr döntésén múlt, hogy az örökgyógyó által megnevezett örökösöknek megengedi-e az úrbéri föld használatát vagy sem.¹⁵ Aki sérelmesnek tartotta magára nézve a végrendeletet, az vagy

¹¹ NÁNÁSY BENIÁMIN: *Testamentom a magyarországi törvények szerint*. Trattner Mátyás, Pest, 1798. 383. p. Több hasonló bejegyzés olvasható nemcsak jobbágyságok, de szabad királyi városban élt polgárok végrendeletének készítésénél is. „Alább írtak t. Polgármester Wöber György Úrnak ide ./. alá vissza zárt kiküldetése szerint Bárdos Josef Végrendeletének kivételére kirendelve lévén, annak Rokus külvárosban lakására kimentünk kit is testére nézve betegnek, elmére nézve azonban épnek s egészségesnek találván, tőle következő Végrendeletet vettük ki u.m.” CSML Szeged város levéltára IV.A.1003.s. végrendeletek.

¹² *Boros Sámuel* Szentes főbírája, 1848-ban a város elsőként megválasztott polgármestere.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megye Levéltára Szentes (CSML Szentes) V. A . 102. k. végrendeletek; IV.B. 155.c/2 1853/20.

¹⁴ A lassan kialakuló gyakorlatot előbb az 1836. majd pedig az 1840. évi országgyűlésen törvénybe is iktatták. „A jobbágyságok [...] minden ingó és ingatlan szerzeményeiről megszorítás nélkül szabadon rendelkezhetnek.” [1840:8.tc.1.§].

¹⁵ „Vagyon ezen házam a melyben mostan is betegem fekszem, az egész udvaron lévő épületekkel együtt, az öreg hegyen Ns Dobos Mihályné aszszonyság szomszédságába vagyon négy pásztából álló szőlőm ahoz megkívánható szükséges edényekkel, az Méltóságos földes Úraságom kegyes engedelmeiből bírok 9 fertály urbarialis földet, mellyből hét fertály vagyon Lapiston, két fertály pedig Tökén, s mind a kettőn vagynak minden névvel

azonnal a végrendelet kihirdetésekor ellentmondott, vagy később támadta meg azt. Az is előfordult, hogy az örökösök egyezséget kötöttek egymással, s azt az ún. bevallások könyvében feljegyeztették. Ebben az esetben az egyezséget kellett kötelezően betartaniuk.

Az 1836. évi 14. törvény hatálybalépését követően, ha a jobbágyok között vita támadt a hagyaték megosztását követően, szükségessé vált egy választott bíróság igénybevétele.¹⁶ Ezt az eljárást egészítették ki az 1840. évi országgyűlésen elfogadott új örököségi szabályok.

Az idők során a jobbágyok körében is kialakult az ősiség intézménye, s számon tartották, hogy mely ingatlan az, amelyet az örökhagyó már valamelyik felmenőjéről örökölt. Ebben az esetben – ahogy a nemesi jogban – úgy a jobbágyok körében sem lehetett az öröklött jószágról végrendelkezni, illetve a jobbágy ősiséget szükségszerűen a törvényes örökösök számára kellett biztosítani. Tekintettel arra, hogy a nemesi jogban kialakult szabályok az évszázadok során a jobbágy-parasztág körében is általánossá váltak, szükségessé vált a jobbágy ősiség öröklésének törvényi szabályozása. Ezt tették meg az 1840. évi országgyűlésen: „A jobbágyoknak minden ősi javaikban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú és leány maradékaik [...] teljesen egyenlő mértékben örökösödnek.” [1840:8.tc. 2.§]

Nem végrendelkezhetett a férj felesége hozományáról, hiszen az az asszonynak illetve az asszony örökösének járt vissza vagy természetben, vagy kész pénzben. Ennek nagyságát minden esetben bizonyítani kellett. A jobbágyok körében tovább nehezítette az öröklési igények megítélését az az általánosan elfogadott gyakorlat, hogy az édesanya halála után, ha az apa élt, az anyai örökséget nem adták ki az örökösöknek, hanem azt továbbra is az apa, a férj kezelte. Majd csak annak halála után léphettek fel az anya örökösei öröklési igényrel. Ez vezetett gyakran ahhoz, hogy az apa olyan vagyonról is, mint sajátjáról intézkedett, amely ténylegesen nem képezte tulajdonát. Ennek eldöntéséhez azonban a hagyatékot képező vagyon pontos eredetét, s ezáltal jogi minőségét is ismerni kellett.

A jobbágy-parasztág között az 1840-es években elindult öröklési pereket tovább színesítik egyrészt az 1840. évi 8. tc. rendelkezési, másrészt az a sajnálatos tény, hogy több per, a rendi kor perjogának és a bíróságok működésének szabályait ismerve nem fejeződött be 1848-ig. Az ősiség eltörlését követően a bíróságok szüneteltették azokat a pereket, amelyeknek tárgya ősi vagyont érintett. Hiszen az ősiség eltörlésének kimondását nem követte egy egységes törvény meghozatala, ezért a bíróságok abban bízva, hogy a jogalko-

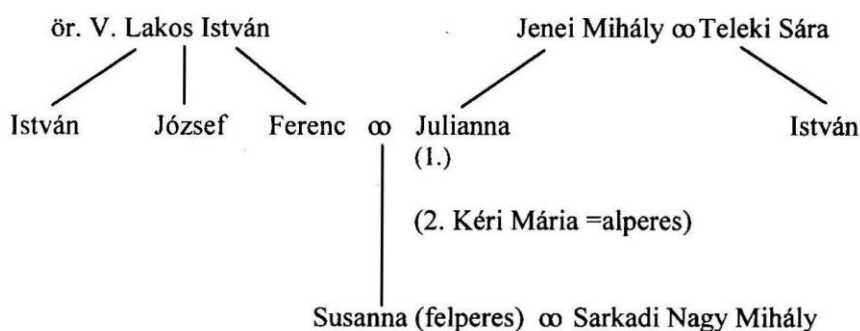
nevezendő szükséges épületek, úgy szintén Fábiánba is vagyon két kötél földem épület nélkül. Vagyon a Tiszán egy vízi malmom, a városba pedig egy száraz...” Árendás Török János végrendelete 1813.; „Ezen Házat melybe most lakok és beteges állapotban hagyom István fiamnak minden hozzá tartozandó házi eszközökkel együtt ki zárván mindenekből János fiamat. 3szor Vagyon Tökén két fertály urbariális földem mely tulajdon keresetem abból egy fertályt hagyok István fiamnak egy fertályt pedig János fiamnak hozzá értvén azt hogy az rajta lévő tanyai épület köztök közös lészen, az most benne lévő mának az termése mind az Istvány fiamé lészen” Köles Mihály végrendelete 1928. ; CSML Szentés V. A. 102. k. végrendeletek.

¹⁶ HARASZTY: „az osztályos vérek közötti gyűlölködéseket eltávoztatta a többnyire gyászos következtésekkel végződött önhatalmú foglalásoknak örökre véget vetett 14ik cikkely.” 180–184. pp; *Magyarország gyűlésének jegyzőkönyve XIII.* Posony 1836 109.p.; „Ha az örökösödők között semmi kétség... kik az osztályt kéri, az ellen aki azt akadályozza, egyenesen folyamodhatnak földes uraság eleibe, az osztandó javaknak minőségéhez képest; a folyamodásba egyszersmind a folyamodó két általa szabadon választandó bírákat meg nevezni köteles – másik fél is köteles 15 nap alatt kéz bírót megnevezni – ezen négy bírók választanak egy ötödiket, aki az elnök lesz – legfeljebb egy esztendő alatt minden formaságok mellözésével rövid utón az osztályt, mégpedig sors húzás által megteszik. 1836:14.tc.; 1840:13. tc.

tó valamilyen iránymutatást ad, saját maguk számára is haladékokat kívántak szerezni. Majd az ösiségi pátens hatálybalépését követően folytatódhattak ezek a perek. Ez az egyik legfőbb magyarázata annak, hogy a neoabszolútizmus korának magánjogi peranyagai között sok olyan öröklési per lelhető fel, amelyeket már az 1840-es években elindítottak.

A vizsgált esetben Lakos Susanna keresetlevelében azt állította, hogy „végső rendelést – részéről ősi – részéről édesanyám hozományát magában foglaló s egyedül engem kizárólag illető vagyronról – az én tetemes károsításommal második hitvese javára és hasznára tette.”¹⁷ A felperes tehát egyrészt apai ősi, másrészt anyai hozományt követelt. Ennek bizonyítására tanúkat kért meghallgatni.

Ezekből a tanúvallomásokból az utókor számára is könnyen érthetővé válik a felperes családfája.

A felperes anyai nagyszülei – Jenei Mihály és felesége Teleki Sára – Kecskeméten éltek. Két gyermekük született Julianna és István. István utód nélkül halt meg, így Julianna örökölte meg testvére örökségét is. Itt azonban meg kell állunk egy pillanatra. A meghallgatott tanúk vallomásaiból az szűrhető ki, hogy számukra természetes volt, hogy a mag nélkül meghalt fiú után leánytestvére örököl. A szokásjog világában ez akkor volt lehetséges, ha a szülők által szabadon szerzett vagyont a fiúk és a leányok fejenként egyenlő arányban örökölték, s ezáltal kölcsönös öröklési jogot szereztek egymás örökségére.¹⁸

Julianna a Szentesen lakó V. Lakos Ferenc hitvese lett, aki apja – öreg Lakos István – halálát követően testvéreivel megosztozott az apai örökségen. Erre az osztályos egyezsége még 1823-ban sor került, melyet a bevallások könyve is bizonyít. Ennek tanúsága szerint a három fiú testvér – *István, József és Ferenc* – fejenként egyenlő arányban a felperes nagyapjától V. Lakos Istvántól 3310 forintot örökölt. A testvérek közötti megegyezés eredeti szövege szerint: „Öreg Lakos István édes atyánknak successori adjuk tudtokra mindenknek akiknek illik és szükséges, az atyánknak halála után is maradt minden nemű javaival egyforma részben örökösen megegyeztünk ilyen feltételek alatt ti. 1^oHogy Lakos István egy testvér kivett légyen 3310 forint ára érő javakat vcz., 2^oHogy Lakos József egy testvér is kivett légyen 3310 firtokat érő javakat vcz., 3° Hogy Lakos Ferencz

¹⁷ CSML Szentes IV.B. 155. c/2 1853/20. a felperes keresetlevele.

¹⁸ FRANK: 500. p.; FOGARASI: 164. p.; CZÖVEK ISTVÁN: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások, II.* Pest, 1822. 386. p.

egy testvér is kivett légyen 3310 forintokat érő javakat vcz.”¹⁹ Ebben az egyezségben a testvérek utalnak édesanyjuk eltartására is, amely szerint a két idősebb testvér „évente négy köből búzát, egy hizott sertést, sajtot és vaját” ad az anya élmezésére, míg a legkisebb fiú Ferenc kijelentette, hogy „édesanyánkkal együtt fogok lakni míg él s élni fogunk kötelességemnek esmerem minden részben gondját viselni hűségesen.”²⁰ A testvérek a bevallás során arra is utaltak, hogy ez a megállapodás még apjuk életében 1815. Szent András havának 15. napján megtörtént, amit az apa halála után is megtartottak. Bár ebben az egyezségben az osztályrészeknek csak a pénzbeli értékét határozták meg, mégis joggal feltételezhető, hogy e mögött ingatlan jószág volt. Bizonyítja ezt, hogy V. Lakos Ferenc maradt az apai házban. A szokásjog megkövetelte, hogy a legkisebb fiú gondoskodjon az idős szülőkről, de a többi osztályos nem kaphatott kevesebb értékű vagyont, ezért egy másik, hasonló értékű házat vagy házhelyet kellett biztosítani számukra. A peres iratokban nincs arról szó, hogy a testvérek később vitatták volna az osztályos egyezséget.

Ennek az osztályos egyezségnek lényeges eleme a későbbi per alakulása szempontjából, hogy a felperes apja, mint legkisebb fiú maradt az apai házban, hiszen ez a törvényes öröklés szabályai szerint az apa halála után ősi jószágnak minősült, amelyről később, törvényes örökösének kizárásával nem rendelkezhetett.²¹ Sőt az osztály egyik jogkövetkezménye volt, hogy az osztályos testvérek kölcsönös öröklési jogot szereztek egymás osztályrészére.

Az apai örökség másik részének jogi megítélése ennyi adatból nehezen állapítható meg, hiszen a testvérek csak az osztályrész pénzben kifejezett értékét határozták meg. Azt nem, hogy ez ingó vagy ingatlan vagyon értékesítéséből származott-e.

Werbőczy Tripartitumából és a bírói gyakorlatból tudható az a nemesi jogban élő szabály, hogy ősi ingatlan jószág elidegenítéséből származó pénz az ősi dolog helyébe lép, ezért örökléskor azt ősi jószágnak kellett tekinteni. Jelen esetben csak annyi állapítható meg, hogy az osztályos testvérek azt állították, hogy „3310 forintokat érő javakat” vettek kézhez örökségként. A felperes leánynak kellett bizonyítania, hogy ez az érték ténylegesen egy ősi jószágot takar, vagy olyan vagyon, amelyről az apa, V. Lakos Ferenc szabadon rendelkezhetett. A felperes azt állította, hogy ebből a pénzből vásárolta az apa a „mostani lakóházat és a szőlő egy részét.” Ebből az állításból ugyanakkor az is kikövetkeztethető, hogy az osztályos egyezségben olvasható szülői házat, amelyben az édesanyjával együtt élt V. Lakos Ferenc valamikor eladta, ezért kellett új házat vásárolni. Ha az apa a régi ház helyett vásárolt egy újat, akkor az a nagyapai örökség helyébe lépett, ezáltal már ősi jószágnak minősült. Ha csak az bizonyítható, hogy az osztályba kapott 3310 forintból, mint szabad rendelkezésű vagyonból vásárolta az apa a házat, akkor szerzett jószágnak is minősíthető lett volna a ház, amelyről viszont végrendelkezhetett az örökhagyó. Már ebből is látszik, hogy lényeges eleme lesz az öröklési pernek az, hogy mit tud bizonyítani a felperes és mit bizonyít ezzel szemben az alperes özvegyasszony. A rendi perjog szabályai szerint az sem volt mindegy, hogy milyen jogcímen indította el a felperes az eljárást.

¹⁹ CSML Szentés IV. B 155.c/2 1853/20. felperesi bizonyíték; V.A. 102. o egyezségek könyve.

²⁰ CSML Szentés IV.B. 155. c/2.1853/20. 4.; CSML Szentés V.A. 102. o/1 egyezségek könyve; Ritkán lehet olyan osztályos egyezséget olvasni, ahol az osztályosok csak az értékét adták meg törvényes osztályrészüknél. Általában pontosan rögzítették az osztályrészbe kapott vagyontárgyakat.

²¹ CZÖVEK: 424. p.; FOGARASI: 188. p.

Érdemes egy pillanatra kitérni az osztályos egyezségnek arra a részére, ahol a V. Lakos fiúk özvegy édesanyjuk eltartásáról intézkedtek. A legkisebb fiú a szokásjogi szabályoknak megfelelően benne maradt az apai házban, gondoskodott anyjáról. Ugyanakkor a két idősebb testvér vállalta, hogy hozzájárulnak édesanyjuk ellátásához évi négy köből búzával, egy hízott sertéssel, sajttal és vajjal. Ezzel valójában az özvegy eltartásához, élelmezéséhez járultak hozzá. Mindez a szokásjogból jól ismert özvegyi jog biztosítását jelentette.²²

A hagyaték másik része anyai hozományból származott, így a felperesnek azt kellett bizonyítania, hogy a Kecskeméten élt nagyszülei vagyona miként öröklődött, s leányuk – a felperes édesanyja – azt milyen formában kapta meg. A megkérdezett tanúknak arra kellett választ adniuk, hogy Kecskemét „szabados városban volt Jenei-féle ősi házat és szöllőt ki? mikor? és mi áron vette meg? [...] mikor és hogyan kelt el s ki vette legyen meg [...] az ára ki kezébe került?”²³ A tanúknak feltett kérdésekre adott válaszokból lehet rekonstruálni, hogy a felperes anyai rokonságának milyen vagyona volt, s mi lett annak a sorsa. Az egyik tanú – B. Kiss János – állítása szerint a felperes nagyszüleinek – Jeney Mihálynak és feleségének Teleki Sárának az ún. „*Jeney féle ősi házat*” 1816-ban Cs. Nagy János vásárolta meg 6000váltó forintért. Száz forint foglalót adott. Azonban a szerződésben meghatározott időben a vevő nem teljesített, ezért maga az örökbevallás tanúja vásárolta meg azt 5900 forintért az özvegy Teleki Sárától. (A száz forint foglaló az eladónál volt, a szerződést nem teljesítő vevő pedig elvesztette azt.) A tanú a megállapodás aláírásakor azonnal fizetett 1000 forintot, még ugyanebben az évben 2000 forintot, a következő évben, 1817-ben pedig 6%-os kamattal teljesítette a hátralékban levő 2900forintot. A vételár megfizetésekor a felperes apja – V. Lakos Ferenc –, Teleki Sára veje is jelen volt, sőt a fizetésről szóló nyugtatványt ő írta alá. A tanú nem tudott arra a kérdésre válaszolni, hogy a vételárból a felperes apja kapott e részt.²⁴

A második tanú Érsek József egyrészt emlékezett arra, hogy Jeney Mihálynak volt háza, amely „B. Kis János úr birtokába jutott, de hogy melyik évben és mi áron, nem tudja.” Viszont a szőlőt 1815-ben „Ns. Tölczéki Pap János úr vette meg 600 forintokon de a kitől a tanú mint szomszéd elsőségi jogánál fogva egy száz 100vft. felyül fizetés mellett 700vforintokon eltartotta.”²⁵ Ezt az 1815. november 27-én kötött szerződést Kecskemét város bevallási könyve is megőrizte. A szomszédjogot érvényesítő tanú azt is állította, hogy az első vevőnek, aki már 300 forintot kifizetett az eladó asszonynak, maga fizette meg a 300 forintot, a fennmaradó 400 forintot pedig az eladónak, özvegy Teleki Sárának. Azt ez a tanú sem tudta, hogy a szőlő árából V. Lakos Ferenc kapott e valamennyit.

Az 1815. november 27-én kelt örökbevallás arról tanúskodik, hogy Teleki Sára „Julia és István gyermekeinek [...] írásban előmutatott megegyezések mellett felvallot-

²² FRANK: 528–529. pp.; CZÖVEK: 211–212. pp.; Az özvegyi jogról rendelkező jogforrások az özvegyen maradt asszony eltartásáról csak annyit mondtak, hogy az az asszony rangjának megfelelő legyen. Annak tartalmát bővebben nem határozták meg és a bírói gyakorlat is esetről esetre állapította meg a tartás mértékét. Ugyanakkor az osztályos egyezségekből, az egyes végrendeletekből, illetve az adásvételi szerződéseknek egyes kikötményeiben meghatározott tartás vezetett el ahhoz, hogy a magyar joggyakorlatban is önálló szerződési típusként jelent meg a polgári korban az eltartási szerződés.

²³ CSML Szentés IV. B. 155. c/2. 1853/20. tanúvallomások.

²⁴ CSML Szentés IV. B. 155. c/2. 1853/20. B. Kiss János vallomása. 6. p.

²⁵ CSML Szentés IV. B. 155. c/2 1853/20. Érsek József vallomása 7. p.

ta, hogy néhai Jeney Mihály férjével szerzett Kerekszék közön Tóth Nagy Mihály, Rigó András, Koncsik János és Érsek József szomszédságukban helyeztetett 75 utakból álló szöllejét hozzá tartozó gunyhóval és vetemény földekkel együtt Érsek József szomszédjának és successorinak 700, hétszáz Rforintokért örökösösen és megmásolhatatlanul eladta és az árát fel is vette.²⁶ Ezzel az örökbevallással a felperes bizonyítani tudta, hogy második tanúja igazat mondott azzal, hogy ő vásárolta meg a nagyszülők szőlőföldjét és kifizette a vételárat.

A tanúvallomás a korabeli szokásjogra is utalt, mely szerint nemcsak az osztályosoknak, jelen esetben a felperes édesanyjának, Jeney Juliannának és nagybátyjának, Jeney Istvánnak kellett beleegyeznie az elidegenítésbe – hiszen Teleki Sára szerint a szőlőt férjével közösen szerezték, ezért annak fele része a gyermekeket illetve, s csak a másik feléről rendelkezhetett szabadon – , hanem szükséges volt a szomszédok megkérdezése is, mert őket elővásárlási jog illette meg. Ezért utalt a tanú vallomásában arra, hogy „*mint szomszéd elsősi jogánál fogva*” vásárolta meg a szőlőt. [HK.I.60.§]²⁷

Érdeemes a Jeney ház eladásáról szóló bevallást is idézni. „Teleki Mária Jenei Mihályné személyesen álván előttünk, önként felvallotta, hogy a 6ik Tizedben, Vasvári Mihály szomszédságában fekvő, néhai férjével együtt szerzett s arról reá maradt házat, minthogy annak reparálására és gondja viselésére özvegyi állapotban tehetetlen eladta örökösösen Csikesz Nagy Jánosnak 6000 az az hat ezer forintokért száz forint foglalót felvévén, a házból való kiköltözésre a jövő Szent György napja tétetvén a felek által határnapul; a mely ideig a másunnan támadható tüzi veszedelembeli szerencsétlenségnek szenvedését a vevő vállalja magára; ha pedig az eladónál támadható tűz miatt égne meg az épület, a kárt az fogja szenvedni.”²⁸

Ezt a bevallást 1816. január 27-én tették, amely csak arról szól, hogy az özvegy, a férjével közösen szerzett házat el akarja adni. Amíg az 1815-ben megkötött örökbevalló levélbe feltüntették azt, hogy az özvegyasszony gyermekeinek egyetértésével adta el a szőlőföldet, addig az 1816-ban keletkezett ház eladásánál ezt már nem tették meg. Miután a szerződésben rögzítették, hogy a házat férjével együtt szerezte, az közszerzeménynek minősült. A közszerzeményi vagyon tulajdonosa fele részben a férj, fele részben a feleség volt. A férj halála után a ház fele részét törvényes öröklés címén a gyermekek Jeney Julianna és István örökölte meg, ezen a részen az özvegy feleségnek özvegyi jog címén haszonélvezeti joga volt, míg a ház másik felét továbbra is tulajdonosként birtokolta. Ezért ebben az örökvallásban is rögzíteni kellett volna a gyerekek hozzájárulását az eladáshoz. Ugyanakkor az örökbevallás indokaként az özvegy azt állította, hogy a lakóház javítására özvegyen nem képes. Ezt az okot 1816-ban szükséges és menthető indokként is el lehetett fogadni. Szükséges indok esetén nem volt szükséges az osztályosok hozzájárulására, menthető indok esetén igen.²⁹ Ebben az esetben viszont a gyer-

²⁶ CSML Szentés IV. B. 155. c/2 1853/20. Jegyzőkönyv 7. p.

²⁷ A szomszédok elővásárlási joga nemcsak a nemesek körében, de a polgárok és a jobbágy-parasztság körében is fennmaradt. A különbség csak abban állt, hogy míg a nemeseknek nem kellett külön értesítenie a szomszédokat, a jobbágyok körében ez kötelező volt.

²⁸ CSML Szentés IV. B. 155. c/a 1853/20. jegyzőkönyv 8. p.

²⁹ Werbőczy határozta meg a Tripartitumban az ősi birtok elidegenítésének okait. A későbbi századokban a szükséges és a menthető okok közötti határ elmosódott és jelentős mértékben átalakult. Nem véletlen, hogy Pármiczky az ősiség 19. századi jellemzésénél már csak „észszerű okból történő elidegenítésről” tesz említést.

mekeknek, mint tulajdonosoknak, mindenképpen hozzá kellett volna járulniuk az elidegenítéshez. A tanúvallomásból tudjuk, hogy a házat végül nem Cs. Nagy János, hanem B. Kiss János vásárolta meg, s közvetve az is bizonyítható volt, hogy a leány, Jeney Julianna hozzájárult az örökbevalláshoz, mert a tanú állítása szerint a vételár átvételénél Julianna férje, V. Lakos Ferenc is jelen volt.

A Kecskeméten fellelhető örökbevallási szerződésekkel és a Szentesen bejegyzett osztályos egyezséggel bizonyította V. Lakos Susanna, hogy az apja és az anyja mit hozott a házasságba, s ebből meg lehet állapítani, hogy az apa első feleségének mekkora volt a hozománya. Azonban az is egyértelmű, hogy a felperes csak azt tudta bizonyítani, hogy szülei milyen, pénzben meghatározható értéket vittek a házasságba ez azonban örökségének megállapításához még kevés volt.

A feleség hozománya mindig a férj rendelkezése alá tartozott a házasság fennállása alatt. Ezt a hozomány célja – a vagyoni terhek megkönnyítése – indokolta.³⁰ A hozomány volt az a női különjog, amely fellelhető volt a házasság alatt. Ez esetben az örökösöknek nem járt vissza az anyai hozomány. A jobbágy-paraszti társadalomban az is általános gyakorlat volt, hogy ha az anya halt meg korábban, akkor hozománya továbbra is a férj rendelkezése alatt maradt, majd csak az ő halála után követelheték az anyai örökösök a hozomány tárgyának vagy értékének a kiadását. Ebben az esetben is ez történt. Jeney Julianna hozománya férje, V. Lakos Ferenc birtokában maradt függetlenül attól, hogy másodszor is házasságot kötött. Lánya Zsuzsanna, csak apja halála után követelhetette az anyai hozomány kiadását. Ehhez azonban egyrészt bizonyítania kellett, hogy szülei nem élték fel az anyai hozományt, másrészt tisztázni kellett, hogy az apai hagyatékban maradt javaknak mi a jogi természetű.³¹ A hagyaték között van-e a második feleséget illető dolog, például a férj által ígért hitbér, az ő hozománya vagy éppen a házastársak által közösen szerzett vagyon, amelynek fele a második feleséget, mint tulajdonost illette volna. Ehhez további tanúkra volt szükség. Az ehhez szükséges tanúk kihallgatása már Szentesen történt, melynek során a törvényszék arra kereste a választ, hogy V. Lakos Ferencre milyen vagyon maradt, és az honnan származott? Anyósától Jeney Juliannától kapott-e készpénzt és mennyit? „Minő pénzen vette V. Lakos Ferencz a száraz malmot és a szőlőjének egy részét?” Mi maradt első felesége halála után a birtokában? „V. Lakos Ferencz halála után minő vagyon vagy készpénz maradt Kéri Mária birtokában? [...] Volt-e kereső, vagy is szaporodott e V. Lakos Ferencz vagyona, miolta Kéri Máriát feleségül elvette, avagy inkább fogyott értékében?”³²

Az első tanú állította, hogy „*azon ház és telek melyen most Kéri Mária és Ns Sarkadi Nagy Mihály laknak, V. Lakos Ferenczre [...] feleségének édes attyára, ennek attyáról V. Lakos Istvánról maradt, úgy a szőlőnek is egy része...*”³³ Állítása szerint, mindezt magától V. Lakos Ferencztől tudta, mert együtt jártak vásárokra, s útközben mesélte az érintett, hogy „*feleségének Jenei Juliannának jussába Kecskemétről 5000*

tést. PÁRNICZKY MIHÁLY: *Az ősiség a XIX. században*. In: Eckhart Ferenc és Degré Alajos (szerk): *Emlékkönyv Illés József egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1942. 417. p.

³⁰ WERBŐCZY: *Hármaskönyv* I. 100. cím; CZÖVEK: 241–243. pp.; SUHAYDA: 346–347. pp.

³¹ SUHAYDA: 347. p.

³² CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ tanúvallomások.

³³ CSML Szentes IB.B.155.c/2 1853/20, Ns. Dózsa András 69. esztendő. református, szentesi lakos.

forint készpénzt kapott.”³⁴ Ez fontos állítás, mert ha a feleség jussába kapott készpénzt, azt a feleség hozományaként kell megítélni.

A másik tanú, aki a felperes szüleinek „komája” volt, s hite letétele mellett vallotta, hogy a felperes nagyapja V. Lakos István még életében osztályt tett fiai között, s így V. Lakos Ferenc 3300 forintot „és ezen felül még néhány forintot, de már nem tudja bizonyosan mennyit” kapott úgy, „hogy egy darab szőlőt kapott 2000 forintba, azon házat és telket pedig, melyen most nemes Sarkadi Nagy Mihály és Kéri Mária laknak, kapta 700 forintokban, a többit pedig készpénzben kapta meg.”³⁵ A tanú állításának igazolására azt is elmondta, hogy maga V. Lakos Ferenc mondta el mindezeket neki. Ezt az állítást a harmadik tanú – Forián István, aki V. Lakos István bérese volt – úgy erősítette meg, hogy a V. Lakos testvérek osztályos egyezsége során Ferenc „kapott a jussába egy házat és telket 700 forintba, egy ezer forintos szőlőt és 700 forint készpénzt.”³⁶

A második tanú mindezekon kívül azt is állította, hogy személyesen jelen volt Kecskeméten, amikor Jenei Julianna és testvére István, édesanyjuk halála után megosztottak a hagyatékon. A hagyatékok állt 1000 forintra becsült házi eszközökből, ezt Julianna a férje házához hozta, és volt a hagyatékban 5500 forint készpénz.³⁷ Ennek egy részét Julianna férje szedte be az adósoktól. Jenei István az osztályt követően nem sokkal magtalanul meghalt, öröksége Juliannára szállt. A tanú megerősítette, hogy V. Lakos Ferencnek „igen jó barátja volt, minden titkát tudta, sokszor járt véle ezen dologba Kecskemétre s a levelezéseket is ő tette V. Lakos Ferencz dolgában, mint annak meghitt barátja.”³⁸ Ez az állítás Forián István tanú szájából úgy hangzik, hogy „Jenei Julianna a jussába Kecskemétről 6000forintot kapott [...] V. Lakos Ferencz valósággal kezébe vette, és vele gazdaságot kezdett.”³⁹

A második tanú azt is állította, hogy a második feleség Kéri Mária birtokában lévő száraz malmot, az első felesége jussába kapott 700 forinton vásárolta, (ezt a harmadik tanú is megerősítette). Székely Mihály ezt úgy tanúsította, hogy „egyszer a tanú is volt kocsisa V. Lakos Ferencnek Kecskemétre, mikor V. Lakos Ferencz a feleségének jussába 800 forintot hozott, melyből vette 700 forinton azon száraz malmot, mely most Kéri Mária kezén van.”⁴⁰ Német Lajos, mint tanú ezt azzal támasztotta alá, hogy ő, mint „tanú alkudta meg V. Lakos Ferenc számára, mint emlékezik, talán 700 forinton.”⁴¹ Balog János szerint a vételárat Kecskeméten lakó Sellei családtól maga V. Lakos Ferenc szedte be. A szőlő másik felét is felesége hozományából vásárolta meg. A harmadik tanú három darab szőlőről beszélt, amelyet 1500 forintért vásárolt Lakos Ferenc, sőt ez

³⁴ Uo.

³⁵ Balog János 57 éves református, szentesi takács mester; E tanú vallomásával lehetett azt a korábban feltett kérdést bizonyítani, hogy V. Lakos Ferenc osztályrészébe ingatlan jószágot vagy csak készpénzt kapott. Mivel a tanú bizonyította, hogy az osztályoslevélben meghatározott 3310 forinton szőlőt, telket és házat kapott az apa, ez ősi vagyonnak minősült, melyet leánya örökölhetett.

³⁶ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ 6./ tanúvallomások Forián István 62 éves református.

³⁷ Székely Mihály tanú szerint „V. Lakos Ferencztől hallotta többször, hogy összesen 6000forintot vett kezébe felesége után Kecskemétről.”

³⁸ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ 6./ tanúvallomás.

³⁹ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ 6./ tanúvallomás Forián István.

⁴⁰ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ 6./ tanúvallomások Székely Mihály 52 éves református szentesi lakos

⁴¹ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ Német Lajos 58 éves, református, szentesi ács mester 15. p.

a tanú említést tett egy vízi malomról is, amelyet 800 forintért vásárolt az apa. Véleménye szerint mindet a feleség jussából.

Azt is biztosan állította a második tanú, mint jó barát, hogy Jenei Julianna halálakor V. Lakos Ferenc birtokában volt a ház, a most is meglévő szőlők, a száraz malom és 3000 forint készpénz. Azt nem tudta megmondani, hogy az apának ekkor volt-e adóssága. A harmadik tanú ezt annyiban módosította, hogy a száraz és a vízi malom is Lakos Ferenc birtokában volt és a készpénzen kívül még „1000 forint a mesterségben.”⁴²

V. Lakos Ferenc halálakor megvolt továbbra is a ház, a szőlő és a száraz malom, készpénz már csak 2500 forint volt. Kéri Mária „a maga hozományát 1290 forintot, a férje V. Lakos Ferencz által neki hagyott 600 forintot lehúzta, azonkívül a többi költségek is abból fizettettek ki, annyira, hogy V. Lakos Susannára [...] 210 forint 16 garas készpénz és egy 100 forintról szóló adóslevél maradt.”⁴³ Az egyik tanú ekkor is jelen volt és „látta mikor felhozták is a pénzt a pinczéből egy bögrében.” Forián István csak azt erősítette meg, hogy az ingatlan jószágok megvoltak, de a készpénzről már nem tudott semmit. Ekkor már nem szolgált a családnál. Kováts Sámuel⁴⁴ tanú szó szerint azt vallotta V. Lakos Ferenc hagyatékáról, amit Balogh János állított, azt azonban nem tudta pontosan megmondani, hogy mennyi pénzből, s mikor szerezte vagyonát az apa. A többi tanú vallomásához azt a kiegészítést tette, hogy az apa halálakor a vízi malom már leánya V. Lakos Zsuzsanna birtokában volt.⁴⁵

Összegezve a tanúvallomásokat megállapítható, hogy a felperes apja hagyatékában megtalálható házat és egy darab szőlőt az apa, V. Lakos Ferenc az apai nagyapától, osztály során kapott 3300 forint értékű örökségként kapta, illetve ebből az örökségből vásárolta. A hagyatékban megtalálható másik darab szőlőt, a száraz és vízi malmot első felesége hozományából vásárolta. Jenei Julianna a hozományát egyrészt az 1000 forint értékű házi ingóságok, másrészt a szülei hagyatékát képező ház és szőlő eladásából kapott készpénz tette ki. A készpénzt a tanúk vallomása alapján férjének Lakos Ferencnek kezébe adta.⁴⁶

A feleség jussaként nevezett készpénz, az anya hozományának tekinthető, ezért az azon vásárolt ingatlan jószágok, ha természetben megvoltak, akkor úgy, ha már nem voltak megtalálhatók, akkor készpénzben jártak az örökösöknek, azaz a felperesnek. Anyai jussként tehát V. Lakos Zsuzsanna jogosan követelte az egyik szőlőt és a száraz malmot.

A per:

A reformkorban megszületett öröklést érintő törvények hatására két útja volt az örökösök közötti osztály megtételének. Az 1836: 14. tc. szerint az örökösök választott bíróság kiküldését kérhették, amely eljárásnak az ún. „világos örökösés” esetében volt helye.⁴⁷ „Ha az örökösödők között semmi kétség [...] kik az osztályt kérik, az ellen aki azt akadályozza, egyenesen folyamodhatnak [...] földes uraság eleibe, az osztandó javaknak minő-

⁴² Székely Mihály vallomásában ez úgy szerepel, hogy „maradt még 3000 forint kész pénz, és a mesterségében 1000 forintnál több.” CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, jegyzőkönyv 14. p.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Kováts Sámuel 46 esztendő, reformatus, szentesi molnár.

⁴⁵ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ Kováts Sámuel.

⁴⁶ CZÖVEK: 241–243. pp.

⁴⁷ FOGARASI: 189–190., 375. pp.; KALLÓS:411.

ségéhez képest; a folyamodásba egyszersmind a folyamodó két általa szabadon választandó bírakat meg nevezni köteles – másik fél is köteles 15 nap alatt két bírót megnevezni – ezen négy bírók választanak egy ötödiket, aki az elnök lesz – legfeljebb egy esztendő alatt minden formaságok mellőzésével rövid utón az osztályt, mégpedig sors húzás által megteszik.[1836, 14; 1840, 13.]⁴⁸

Ha az érintettek nem értettek egyet az eljáró bíróság döntésével vagy éppen végrendelet érvénytelenítése volt a kereset tárgya, akkor csak „örökösödési osztálypert” lehetett indítani.⁴⁹

A felperes keresetlevelét 1845. február 15-én terjesztette az úriszék elé, amelyben az anyai hozomány kiadását, az apai végrendelet érvénytelenítését és mostoha anyja özvegyi tartásának megállapítását kérte. Keresetleveléhez csatolta apja végrendeletét, az apjának testvéreivel tett osztályos egyezségét, Kecskemét város bevallásának jegyzőkönyveiből azoknak az örökbevallásoknak a hiteles másolatát, melyek igazolták az anyai nagyszülőktől származott javak értékét, és a Török Bálint szolgabíró és Basa János esküdt által 1845. január 28-án hitelesített tanúvallomásokat. Ugyancsak csatolta az 1836:14. tc. által szabályozott örökösödési osztályra tett kísérlet jegyzőkönyvét. Az alperes késlekedett a válasszal, ezért a felperes *makacsságban*⁵⁰ kérte marasztalni. Az úriszék ezt nem tette meg azonnal, hanem ismételten felszólította az alperest a válaszadásra.⁵¹ Az alperes a 15 napos határidőn belül válaszolt a keresetre, de most ő vádolta meg a felperest *patvarkodással*. A patvarkodás, mint alaptalan perlekedés évszázadok óta ismert a perjog történetében. Már Werbőczy is szabályozta a Tripartitumban [HK. II. 70.], amelyre az alperes is hivatkozott.⁵² Kéri Mária állítása szerint a felperes az 1836:14. tc. rendelkezése szerint „választmányi pert indított, amely mind eddig némely kérdéseire nézve végső ellátás nélkül van, és így teljesen bevégezve nincsen – és ugyan azon keresetre nézve a választmányi Bíróság és annak eljárása máig is fennáll.”⁵³ Azért hivatkozott patvarkodásra, mert ugyanabban a tárgyban két különböző úton – osztályos per és végrendelet érvénytelenítése – és két különböző bíróság előtt – választmányi bíróság világos örökösödési perben és úriszék előtt öröklési osztályperben – indítottak ellene pert. Kérte az úriszéket, hogy marasztalja a felperest 200 pengő forintban és perének elvesztésében.

A kérdés az, hogy a felperes tényleg ugyanazon jogcím alatt indított-e eljárást két különböző módon az alperessel szemben.

A törvény értelmében világos örökösödési pert az 1836:14. tc. szerint választmányi bíróság előtt kellett kezdeményezni. Ennek a választott bíróságnak volt a feladata elősegíteni, hogy az örökösök között végrehajtandó osztályt lehetőség szerint peren kívül elintézzék. Erre tett kísérletet a felperes, mely eljárást a választott bíróság 1844-ben

⁴⁸ ACSÁDY:109. p.

⁴⁹ WERBŐCZY: *Hármaskönyv*, I. 40–45. cím; FOGARASI: 190. p.; KALLÓS: 415–416. pp.; ACSÁDY: 105. p.

⁵⁰ VINKLER JÁNOS: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás*. II. Dunántúl Egyetemi Nyomda, Pécs, 1927. 415–423. pp.; TORDAY LAJOS: *A megyei polgári peres eljárás a 16–19. században*, Budapest, 1933. 63–65. pp.

⁵¹ a jegyzőkönyv tanúsága szerint 1845. május 2-án Farkas Gedeon uradalmi ügyészi irnok személyesen kézbesítette a határozatot az alperesnek. CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, 16. p.

⁵² „siquisunam et eandemremsubuno et evolemtitulo, coramtamen” CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, jegyzőkönyv 16–17. pp.

⁵³ CSML Szentes IV.B.155. c/2 1853/20, jegyzőkönyv 16. p.

lezárt, a végrendelet érvényességét nem vizsgálta és nem folytatott le bizonyítást a hagyatékok vagyontárgyainak jogi megítélésére sem.⁵⁴ A feleket a törvény rendelkezése szerint fele-fele arányban kötelezte a költségek megtérítésére. Ennek felperes 1844. december 24-én eleget tett. Az alperes nem vitatta a választmányi bíróság döntését, kivéve a költségek megtérítésére vonatkozó rendelkezést. Fellebbezésében rosszhiszeműséggel vádolta meg mostohaleányát, s kérte a bíróságot, mentesítse a költségek megfizetése alól. A fellebbezés kapcsán érkezett leiratot csatolta az úriszék előtt 1845-ben folyó perhez,⁵⁵ – melyben a sedriát kéri az országbíró, hogy terjessze fel az iratokat, mivel az alperes a perbeli költségek megfizetése alóli mentességért folyamodott. – Ezt kívánta az alperes úgy értelmezni, hogy még nincs befejezve a választmányi bíróság előtt a per, tehát törvényellenes, csalárd a felperesnek az úriszék előtt megindított végrendelet érvénytelenítésére irányuló keresete.

Az úriszék 1845. július 17-én hozott közbenső ítéletében szólította fel az alperest, hogy miután a felperesnek joga volt új, örökösödési osztálypert indítani, az alperes köteles érdemben válaszolni a felperes keresetlevelére. 1845. novemberében a felperes ismét arra hivatkozott, hogy „az alperes mostoha legkisebb figyelembe sem vevén annak kihirdetését, a Törvények nyilvános kijátszásával mind ez ideig feleletét bé nem adván, a pert magánál tartóztatja.”⁵⁶ Az úriszék bár „rosszalta” az alperes magatartását és bíróilag intette, hogy vagy nyilatkozzon érdemben, vagy az úriszék a rendelkezésére álló adatok alapján végítéletet hoz, ennek sem lett foganatja. Az alperes változatlanul arra hivatkozott, hogy a választmányi per iratait a Kuriához fel kellett küldeni, azok nem találhatók a törvényhatósági levéltárban, ezért, amíg vissza nem érkeznek az iratok haladékat kért. A felperes ellenvetésként előadta, hogy az eredeti okiratok, bizonyítékok nincsenek a fellebbezéshez csatolva, hiszen csak másolatban kellett azokat továbbítani. Ezért, ha az alperesnek vannak bizonyítékai, azokat az úriszék elé terjessze be. Az alperes hallgatása végül azt eredményezte, hogy az úriszék megváltoztatta a választott bíróság határozatát⁵⁷, és Kéri Máriát, az alperest, „védelem elmúlásztási makatságból” a felperes keresetében – apai végrendelet félretételével anyai hozományt követelő perében – elmarasztalták.⁵⁸ A bíróság kimondta ítéletében, hogy a végrendelet⁵⁹ érvénytelen: „olyan javakról tett végrendelet, melyekről mint részint ősiekről, részint első felesége hozományáról Lakos Ferencz jogosan és érvényesen nem rendelkezhetett [...] a kere-

⁵⁴ „Ezen intézkedés alatt nincs helye az ingó javak hit alatti fölfedezésének, hanem csak tanúk- s más bizonyítványoknak – A mely javakra nézve a jog minősége kétséges, e részben a felek törvény-útjára igazítottak.” FOGARASI: 189. p.

⁵⁵ CSML Szentés IV.B.155. c/2 1853/20, 6./ 17. p.

⁵⁶ CSML Szentés IV.B.155. c/2 1853/20, jegyzőkönyv 22. p.

⁵⁷ CSML Szentés IV.B.155. c/2 1853/20, jegyzőkönyv 27. p. „rövidtű osztoztató bíróság eljárása a törvényrendes útján figyelembe nem vétethetik.”

⁵⁸ CSML Szentés IV.B.155. c/2 1853/20. ítélet, jegyzőkönyv 26–28. pp.

⁵⁹ „1^{ször} Feleségem Kéri Mária míg él és míg nevemet viselendi azon háznak mellyben jelenleg lakom szabad és háborítatlan használatában maradjon, valamint száraz malmom használata is, míg él és nevemet viseli kizárólag őtet illesse, a ház és malom után járó közterheket évenként teljesíteni tartozván. – 2^{ször} Megnevezett feleségem Kéri Mária hozományképen hozott házamhoz és kezeimhez 1290 azaz egyezerkétszáz kilenczven váltó forintokat, ezek mint jelenleg is vagyonomban létezők és feleségem tulajdonához tartozók előlegesen kiadassanak, azon felül pedig részére 600 azaz hatszáz váltó forintot szintűgy tüstént kezeihez veendő hagyok; ezenkívül adok számára két darab Cs.k. simpli aranyat.” CSML Szentés V. A. 102. k.

setbeli ház, szőlő és malom a felperesnek birtokába általadatni, valamint szinte alperes által a végrendeletnél fogva 1290 forint készpénz hozományán felül – szinte kezénél visszatartott 600 forint és két arany felperes részére visszafizettetni rendeltetik; alperesnek özvegyi tartásul az 1840:8.tc. értelmében az ősiekből egy gyermek rész és így 3310forint felének vagy is 1655 forintnak haszonvétele határoztatik.”⁶⁰

Az alperes fellebbezett, de a makacsságból hozott ítéletnél először azt nem engedélyezték az alperes számára, később azonban mégis élhetett Kéri Mária a fellebbezés jogával, de a sedria 1847. április 22-én meghozott ítéletével az első fokon eljáró úriszék ítéletét helybenhagyta. Az már a korabeli perjogi szabályok sajátosságához tartozott, hogy 1848. után az alperes ismét megtámadta az ítéletet, amelyet végül a császári és királyi törvényszék emelt jogerőre.

Ez a per is jól bizonyítja, hogy a hagyaték tárgyainak jogi megítélése első pillanatban nem is olyan könnyű. Az apai végrendeletből csak azt lehetne megállapítani, hogy a szokásjog szabályai alapján az apa kiházásította leányát, majd második feleségének nemcsak az özvegyi eltartását rendezte, hanem teljes hagyatékát neki juttatta. A kiházásított leány azonban következetes bizonyítással, pontosan meghatározta, hogy a hagyaték mely része apai ősi jószág, s mely része származott az édesanyjának, az apa első feleségének a hozományából. Ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy ebben a perben nem a leány és a mostoha közötti vita volt a vita tárgya, mert a felperes leány kezdetől fogva azt kérte a bíróságoktól, állapítsák meg mostohaanyjának, Kéri Máriának az özvegyi tartását. Jól mutatja ez az eset, hogy a rendi korban milyen szorosan összefonódtak az anyagi és az alaki jogi szabályok. Így lehetett egyszerre elemezni egy egyszerű, sommás osztályos pert és az írásbeli öröklési pert. Ezzel jobban érthetőbbé válnak azok az öröklési perek is, amelyeket majd a neoabszolutizmus korában indítottak az érintettek.

MÁRIA HOMOKI-NAGY MÁRIA

DER ERBRECHTLICHE PROZESS FÜR DIE MÜTTERLICHE MITGIFT

(Zusammenfassung)

In der Reformzeit waren zwei Gesetze neben dem Gewohnheitsrecht, die das Erbrecht des Leibeigenschaft modifiziert haben. GA 8. im Jahre 1840 regulierte die Gleichheit der Jungen und Mädchen in Erben, GA 14, 1836 regulierte den Prozess des Teilung der Erbschaft. Im Jahre 1836 haben die Erbe eine Möglichkeit bekommen, dass sie um die Hilfe des gewählten Gerichts bitten können. In diesem Fall hat dieses Gericht die Erbschaft zusammengeschrieben, hat die Erbe definiert und hat die verschiedenen Erbteile bestimmt. Wenn irgendeinem Erbe dieser Erbteil nicht gefallen hat, hat er eine Klage vor dem Gericht

⁶⁰ CSML Szentés IV.B.155. c/2 1853/20. ítélet, jegyzőkönyv 27. p.

erheben können. In diesem Fall wurde ein schriftlicher Prozeß begonnen. Der Kläger sollte seine Klage mit verschiedenen Zeugnissen beweisen.

In diesem Aufsatz wird einen über geschriebenen Fall gesprochen über einen Streit zwischen einem Mädchen und ihrer Stiefmutter. Das Mädchen hat zuerst das gewählte Gericht gebeten, das Testament ihres Vater zu annullieren und die rechtliche Art der väterlichen Erbschaft festzulegen. Aber das Gericht hat das nicht gemacht. Das väterliche Testament ist gültig geblieben. Die Witve hat das testamentarische Vermögen bekommen. Das Mädchen hat nichts bekommen, weil der Vater bei der Eheschliessung ihre Mitgift gegeben hat. Dieses Vermögen wurde in ihrem Nachlass mitgerecht. Das Mädchen hat diese Entscheidung nicht akzeptiert und eine Klage vor dem Gericht erhoben. Sie hat mit verschiedenen Kaufverträge, mit Zeugen bewiesen, dass das väterliche Haus von ihrem Grossvater stammt, deshalb ist das ein Stammgut. Von einem Stammgut ist es Verboten in einem Testament zu disponieren. Das Weingebiet und die Mühle waren mütterliche Mitgift, deshalb konnte über dieses Vermögen testamentarisch disponiert auch nicht werden. Das Gericht hat das väterliche Testament annulliert, über das Witwenrecht disponiert, d.h. sie kann das Haus benutzen, den Preis der Mitgift der Stiefmutter hat übergeben und das Mädchen hat aus ihrer Erbschaft, das mütterliche Weingebiet und die Mühle auch bekommen.

Dieser Fall ist ein sehr gutes Beispiel, wieso konnte jemand den Ursprung eines Vermögen beweisen, und wie hat das neue Gesetzte das alte Gewohnheitsrecht gestaltet.